

פצצה מתחת לעיר העתיקה

מאת אביתר בן צדף

זה נשמע כאילו נלקח מסרט של ג'יימס בונד: מטען אדיר של חומר נפץ - כמה טונות - הוטמן במלחמת השחרור בתעלת-ביוב מתחת לשער שכם. לא היה ידוע בדיוק היכן הוא מונח, אבל היה חשש כי אם יתפוצץ, עלולים כוסיית הקבר ואתרים נוספים להיהרס. באווירת חוסר הודאות לאחר הסכמי שביתת-הנשק עם ירדן, בשנת 1949, היה הפיצוץ מחולל אסון. במבצע מסובך ומסוכן פונה צה"ל - בידעת האו"ם והירדנים - חלק מחומר הנפץ. השאר פוצץ בשלום.

תורתנו נתונה לארכיון צה"ל על הצילומים והמסמכים שהעמיד לעורתנו לצורך כתבה זו

מימין: חבלני צה"ל מפנים חלק מחומר

התחלה היתה רבת-עוצמה. חיששו מ"משהו שיוכל להעיף את כנסיית ה"קבר. מפה לאזון דנו בעניין מפקדים בכירים ומפקדים עוד יותר בכירים. גורמים מדיניים שקלו - ולבסוף חזר הכדור למטכ"ל. אולם מתחת לפני השטח, פשוטו כמש"מקו, נח לו המיטען ותסס בהשפעת הלחות שצבר במינהרה של הביוב העותמני. לימים יבינו אנשי החבלה, שהלחות - זו שבה חששו, כי תגרס להפעלה אקראית של המיטען - היא זו שבעצם מנעה את האסון.

באווירה של ירושלים במלחמת העצמאות היה המיטען שמתחת לשער שכם סוד אמיתי. יוסף נבו (היום אלי"מ (מיל)), יו"ר האגודה למען ה"חייל), שהיה סגנו של משה דיין, מפקד ירושלים, לא ידע על הנחתו. מיישאל שחם (שהחליף את משה דיין בפקיד על ירושלים), לא הובא בסוד העניין. אפילו מפקדי הגדודים, שישבו בבית ה"חולים האטלקי (שבו שוכנת כיום הנחלת משרד

לטה לסלק את המיטען, כיוון שלא ידעו מי הגיח אותו, יכלו להתעלם ממנו; אבל פחדו מה- אסון שיכול לקרות שם.

בחיל ההגדה — מספר אל"מ (מיל') אפרים להב (לימים — קהנר), שהיה אז מפקד ההגדה של פיקוד הדרום — לא ידעו בוודאות מה יכול לעשות מיטען כזה. היו שהפריזו בסכנות הטמונות בו — והיו שהמעיטו. להב היה מהממעטים. כמי שנחשב למקצוען בתחום ההגדה, הוא הציע לע- שות ניסוי-שטח — לפוצץ מיטען גדול בבור להיווכח בתוצאות. הדבר נעשה ליד נתיב הליה ותפני את החששות — בהתאם לתחזיותיו של להב. בשלב זה, החליטו במטכ"ל לגלות את הסוד — לאר"ם ולירדנים בוערת שבינת הנשק (וש"ן), שהתכנסה לעתים מוזמנות בשער מגדל-יש- ראל הדתה בהגחת המיטען, במהלך הקרבות, וביקשה לסלקו. האר"ם לא רצה לטפל בפירוק, אולם קפטן עלי אברונאי, שהיה נציג הלגיון בשיחות, רצה שצבאו יפרק את המיטען, בזכר תא"ל דב שיאון (או — סגן ראשון שטייגר, קמ"ן בחטיבה הירושלמית), אבל משנוכח בגודל המי- שימה — נסוג.

דין, לדברי שיאון, הבחיר לירדנים ולאר"ם, שפירוק מיטען אינו יכול להיעשות בעבודה קר- אופרטיבית. האחריות צריכה להיות של גוף אחד. נראה שדין עצמו לא ידע בדיוק מה טמון שם, ועל כן ביקש להרחיק את האר"ם והירדנים. דב שיאון הקמ"ן נשלח לאחר את המיטען. הוא ניסה להשיג מידע ולבסוף הגיע לשטיגליץ, מנ"ד החי"ם (חיל המצב) שמפקדתו היתה בבית

"על החומה התקבצו המוני ליגיונרים. פתאום דיין תפס אותי ואמר, לך מאחורי. אתה לא צריך לקבל את הכדור שמיועד לי"

החולים האיטלקי שם נמסר לו, כי החבלן שהר- כיב את הנפצים, נהרג מאוחר יותר בפעולה אחרת. בבית ברירה הוא החליט לאתר את המיטען בצבא.

לאחר שהשיג הסכמה של הלגיון, נכנס שיאון לפתח המערבי של המינהרה, ברחוב גודפריד דה- בריון במסורה (היום רחוב הע"ח שכונת מור- שח), והחל לנוע. הצינור לא היה מספיק גבוה, כדי שאוכל ללכת בו, ולא מספיק גמור כדי שאו- חל" הקרקעית היתה מכוסה בשאריות ביוב, ש- מנע ממנו ללכת על ארבע. עכשיו, כעבור שנים, אני נזכר בהליכה שלי ועוד כואב לי זה היה דומה לריקוד קואצ'יץ.

הוא התקדם כמה מאות מטרים. כל פעם הת- קדמתי צתה, וחזרתי כדי להתיישר ולנשום אוויר צח. סיפרו לנו, שכל מי שהגיע את המיטען, חלה במין קדחת מערות מזוהה. אני פחדתי מהחולדות. לשיאון אין מושג כיום כמה זמן לקח לו להגיע אל שקייה-המ, שאטמא את המיטען. הוא היה מצוי ייד בדרך, בפנס ובמצפן, וניסה מדי פעם לבדוק את חלקי הצינור, כדי לסמן את דרכו.

מבעד לשקיה-החל הוא התבונן במיטען, ראייתי שזו עבודה תפוחה. הוא הצליח לאמת את חששם של אנשי המקצוע — חלק מהנפצים שראה היו לירדנים. אחר כך סימן את המיקום על פי המצפן — נעץ בחיקיה דקר, שקצוה הודק מל פני האדמה — ושב על עקבותיו.

מאוחר יותר, בתיאום עם הלגיון והאר"ם, ישוב לשם שיאון עם משה דיין, כדי למצוא את קצה הדקר. הלכתי בשדה על-פי התרשים שלי מ- מוסריה ועד השדה מול עמדת הלגיון, בבית ע- בשיקים רקובים ולחיים. את החומה התקבצו המוני ליגיונרים. פתאום דיין תפס אותי ואמר: לך מאחורי. אתה לא צריך לקבל את הכדור שמיועד לי.

לפני דב שיאון ביקר במינהרה הישראלי אחר. זה היה סרו לוי דביר, קצין החבלה הממוי, אשר פלוגה א של הפלמ"ח, שהגיע לירושלים מגדוד 22 של חטיבת כרמלי, והיה קצין חבלה בגדוד

נמצא שהוצא ממנהרה הביוב. משמאל: ענן העשן שנושא לאחר הפיצוץ, שהרעיד את העיר העתיקה

החינוך והתרבות), לא ידעו שבמפקדתם מצוי מהג. שיכול להפעיל את המיטען האדיר. מי שידע קרה לו זה, המיטען, המוקש; וצפן את הסוד עצום בלב.

באמצע שנת 1949 — מספר חודשים אחרי חתימת הסכמי שביתת הנשק עם ירדן — נזכר מי שנוכח באותו מיטען, המונח בשטח ההפקר בין רוד. היו שם מספר טונות של טנ"ט מתחת לחומה — אף אחד לא ידע. בעצם, איפה הונחו בדיוק — שיכ- לו לחולל שואה אמיתית. המרחק שמער שם לכב- סית הקבר הוא קצו. זו היתה הזמנה למהומה עולמית.

הוחלט במטכ"ל לסלק את המיטען, והפקודה ירדה אל חיל ההגדה ואל פיקוד המרכז. במקביל, הוכנס בסוד העניין רס"ן מרדכי (מוטק) שרונ, איש המטכ"ל, שהיה ממונה על החבלה בצה"ל — אל"מ (מיל') עמנואל שחר, או קהנר, אומר, שראש הממשלה, דוד בן-גוריון, היה מעורב בהח-

בית-חורון של מאיר זורע (זור). רס"ן (?) חיים רון, שהיה במפקדת המחוז, פנה אליו, כסמכות בתחום החבלה, לבדוק את המיטען, שאף אחד לא ידע מי הגיחה. אלוו, לו, שהמיטען נמצא מבר- חק של מאה מטרים במינהרה — והוסיף-חשמל מוליכים אליו. בדקו את החוטמים ולא היה מגבל חשמלי.

הוא נכנס סנימה והגיע למיטען. היתה שם תערוכת של כל חומרי-הנפץ של ההגנה, ערוכה בצורה לא נכונה. חוטמים ונפצים מפורזים ללא סוף. החומר נפגע מלחלות. לוי הכין שוב את המיטען לפיצוץ חשמלי וסגר את המינהרה. חזרתי לשיגרה, ושכחתי מהנשוא. נראה, שאווירת הח- שאיות של אותם ימים עשתה את שלה, והמיטען המשיך להיות סוד שמור ביותר.

עם העברת הנשוא לוש"ן כמעט הפכה המינהרה לאתר תירות. הבא בתור, כנראה, היה בור מוסדר למדי, שהנציח את התרשמותו בדר"ח מוד- פס, המצוי עד היום בארכיון צה"ל. לייטננט- קולונל ניקרסון הצעיר, מחיל הנחתים האמריקני,

מי נתן את ההוראה

ב אווירה של תש"ח בירושלים — אווירה דחוסה מאוד בפחד מלגיון, בחששות מה- עמיר ובתחושה של חולות — לא רעיון היה יכול להגיע למיטען. כך וכלו לחשוב, לתכנן ולבצע במובצע, קדם" (ינוי 1948) רעיון מסורף של הפקעת החומה ליד שער יפו ולדי שצון במיטענים חלולים גדולים, אומרים, שסולומן חמפואר, שבנה את החומות, מתגנבל עד היום מצחוק מהרעיון הזה, נכנסל כמובן.

באותו מיבצע נכשל ניסיון לפרוץ לעיר העתיקה דרך חשער החשד. אחר כך חשבו על השתלטות על החומה, דרך הגבינים המשקים לה. אך את אלה — עניקה, בזירה בין שער יפו לשער שכם — מוצאו.

גם חליון חשב על מעבר תת-קרקעי אל מערב העיר. ב-30 בנובמבר 1948 נרשם ביומן המיבצעים של חטיבת מחוז ירושלים, כי התגלתה מינהרה, המובילה מהעיר העתיקה מערבה. משה טרנטו אינו יודע מי נתן את ההוראה למקם את הבויב ליד שער שכם, זה היה מיבצע לוגיסטי מסובך, ולא ידועה של מפקד זוט"ר, הוא מצוין, ריכוז מורכבת (והאנשים למיבצע דרשו תיאום ברמה של חטיבתה לפחות. יוסף נבו, שהיה קמב"ץ של דיין, מפקד חטיב- בה, הגיע לירושלים כנראה אחרי המיטען. אולם יתכן שהמשימה היתה ללא ידיעתו. לוי דביר, קצין החבלה, לא היה מעורב בנשא. מספר שנים אחר כך עוד ניסו לבדוק את האח- ריות למיטען, נזכר טרנטו, "היתה לי הרשעה שמנסים למצוא את הקשר של דיין למעשה". דיין עצמו לא התערב מכל. הוא הופיע פיקריק עיתונאים מיד אחרי הפיצוץ, ונסע חשמקום חיה במינהרה תוכנית של חטיבתה למקרה שתחשף הלחימה.

דיווח ב-21 ביולי 1949 לסגן המפקד של כוח האר"ם: "הירשיתי על-ידי ישראלים להיכנס ל- מינהרה הביוב, כדי לראות את המיטען. ב-18 ביולי 1949, בשעה 18.10, חברת רס"ן ישראלי מומחה להבלה", המלווה נותר עד היום אלמוני. לדברי ניקרסון, אורך המינהרה כ-250 מטרים, קוטרה 7 ס"מ והיא מצויה ב-6 מ' (180-215 ס"מ) מתחת לפני הקרקע. המינהרה מכוסה בז- כסוף המינהרה היו שני חדרים-בקה, שמולכדו בחומרי-נפץ. ניקרסון טען, שזו הוצגה פיקריק בשיקים רקובים ולחיים. את השקם הוליד ככל- חשמל עם גורות ושני קווי-טלפון. אין שם פתיל הצתה.

בדיווחיו למפקדו מצוין ניקרסון, כי אין אפ- שרות לטפל בשיקים הרקובים ויהיה קשה לפנות או לסלק את המיטען. הוא הגיע להציק את ה- מינהרה, כדי לנטרל את חומרי-הנפץ. כיאות לקצין בכיר, הוא המליץ לסלק את מוקשים באחר המינהרה, לפנות את האוכלוסיה ברדיוס של חצי ק"מ מהמיטען ולפוצץ את ה- מינהרה. לדבריו, שום נזק לא יקרה לכנסית הקבר מהפיצוץ, אולם, כאמציץ והירות, לבצע סקר גיאולוגי באזור.

כוכור, אפריים להב כבר השלים את הסקר הזה והגיע לאותו מסקנות. עם דב שיאון לא טמן ידו (ממש בעמוד הבא)

משה סרפטי

יוסף אני

מ ט כ
ב/10/199
9 ספטמבר 1949

סגן אני יוסף - מפקד מח' שדה מס' 1.
3/10/49 חיל ה' 3/10/49

בהתאם לדו"ח שקבלתי על מבצע "מטען", הנני לציין בהערכה מיוחדת את התפקיד שמלאה במבצע זה.

המבצע שהוכתר בהצלחה ומנע פאתנו סכונים לא רצויים, נבע מהכשר המקצועי של מתכנניו ומבצעיו וכן ההוצאה לפעל מתוך סמירות ואחריות.

על חלקך בזה נתן ציון מיוחד.

2/11
יעקב דורי רב אלוף
ר מ ט כ

ט/ט

כתב ההערכה שקיבל סגן יוסף אני מהרמטכ"ל יעקב דורי לאחר מבצע "מטען"

(המשך מהעמוד הקודם)

בצלחת. הוא פנה לגיאולוג, פרופ' פיקאדור מה אוניברסיטה העברית, כדי ללמוד על הסלע שמול שער שכם, והוא הוא יוכל להעביר את גל ההדף עד כנסיית הקבר. אצלו במטה היה הגיאולוג ד"ר דוד עמיר, שסיפק מפות ונתונים על הכיוב התורכי בירושלים.

בניתים החלה עבודת המטה. פיקוד המרכז קיבל את המשימה. סרן לוי דביר כבר היה קצין החבלה של הפיקוד. סא"ל דן לנר היה ראש המטה ופיקד על סרן דביר. סרן הלל אלדאג היה קצין ההגנה דסה של הפיקוד. הוא הגיע לשם מפיקוד על חבלנים של "גבעתי" במלחמת העצמאות. לימים הוא יהיה הקומנדר של החבלנים של גבעתי פיקד באותה שעה סרן מיכאל (מייטק) קרטן ומימ החבלנים היה סגן ראשון יוסף אני. החבלנים ישבו אז בסרין (היום שורש), ועסקו בעבודות שונות בקו המסורין לירושלים.

אלדאג ואנשיו היו במינהרה לאחר את הבעיות.

סגן הרמטכ"ל קרא לי - והדבר היה צריך

היתה שם תערוכת של כל מיני חומרי הנפץ של ההגנה ערוכה בצורה לא נכונה. חומרים ונפצים ממוזרים ללא סוף. החומר נפגע מהלחות

להישמר בסדר. הלכנו עם פנסים כ-250 מטר. אני כמנהגם יכולתי להתפעל מהמבנה. אלדאג - כיום מנהל קטרפילר בישראל - אני זוכר מי היה עמו. כנראה, קרטן. ראיתי כבל עם מנורות, ראיתי עגלות קטנות, והבנתי שעל זה הובילו את החומר פנימה, ראיתי הרבה חומרים מחבירים אל הפתח העליון. הכנסתי יד לתוך חומר-הנפץ. הגילוי היה במצב פלסטי - כמו פורד. חומר-הנפץ הוץ והפך למסוקי מאד. זה האמנתי, שנוכל להוציא אותו דרך המינהרה. בפני אלוף הפיקוד, צבי איילון, הוא המליץ לפנות את החומר דרך פתח, ששימש בימים גרילים לביקורת מצב המינהרה והכיבוש. אולם פעולה זו הצריכה תיאום עם האויב.

הביקור הבא במינהרה היה בין לאומי. אנשי ההנדסה של הפיקוד עם שני משקיפי אוויר מכלי גיה, נכנסו עם מצפן ועשיון מירשם עם אוויר מותים.

בהתאם למסקנות של להב, ההחלטה היתה ל- פוצץ. אומר אלדאג: "אם חומר הנפץ אינו צמוד ליעד, האפקט של הפיצוץ חלש ביחס של שורש שלישי. היה לנו ברור, שחומר-נפץ בכמות כזו לא יעשה כל נזק. אולי יעורר כמה גגות וחללי נות".

כאן נותרת עדיין תעלומה. מלכתחילה דיברו על פיצוץ המיטען בשלמותו, לאור הסכנה לפרקו ולשלטו. כך כתוב גם בתעודה, שקיבל מרדכי שרונני עם עיטור המופת, וכך עולה ממכתב של לוי דביר. אלא שבמציאות זה היה אחרת. אלדאג, קרטן והחבלנים של "גבעתי" פינו את המיטען. אנשי ההנדסה, שנכנסו לתא הביקורת הממוכר, חשו מיד בריח המיוחד של הגליט. אלדאג: "זוכרתי, שבהגנה כשמילאנו רימוניידי בחומרי-נפץ, קיבלנו כאבי-ראש חזקים. הראש עבד כמו פטישים". הם עבדו יום אחד ואכן קיבלו כאבי-ראש. "הפסקנו ולמחרת עבדנו עם מסכות ועם כפפות גומי".

אחד הגורמים להחלטה הראשונית לפוצץ את המיטען היו השמועות, שאלה שהטמינוהו חלו בקדחת המערות. שמועות אלה עוד תתבררנה לחלו. גם ברגעים האחרונים לפני שהחבלנים של "גבעתי" נשלחו לשטח, עלה הנושא ההיגייני-רפואי לדיון. סא"ל יעקב פרולוב (פרי) המה"ט, (לימים) אלוף, נשיא בית הדין לערעורים, כותב באלוף הפיקוד, שיש לצייד את חבלניו בציווד מגן, כיוון שהמקום מזהם. זה לא נעשה.

— — — — — התברר לי, שהמקום הוא בלתי סניטרי בהחלט. עבודה בתוכו גרמה למחלות ל- מספר אנשים ששהו במקום בזמן ועריין נמצאים בבתי חולים — כותב פרולוב, ומסיים באזהרה: "בלי חקירה והכנה מתאימה יהיה בשליחת אנשים לביצוע עבודה ממושכת בתנאים אלה משום העמדתם בסכנה בתמימה של חולי מתמיד" (ה) הדגשתי שלי — אצ"צ).

מתעדת עיטור המופת של מוטקה שרונני, ש- נפטר בשנת 1981, עולה בבירור, כי הוא הפעיל את כל כובד משקלו לשנות את ההחלטה. הוא היה בעד פירוק. ממכתב לדן לנר, מיום 20 באר- גוסט 1949, מצוין לוי דביר את הוויכוח המקצועי. ההחלטה היא לפוצץ ולא לפרק... הוא קובע. באותם ימים כתב דביר לקצין המבצעים של ה- פיקוד:

"הריני, להביע את חוות-דעתי בקשר להחלטה, אשר הולך ונעשה מטובך ורבים סכנה בעבודת ה- מיטען. פניו שקי החול הסתים בסדר, אך שרונני

מתעקש לפרק ולהוציא חומר-נפץ מגוף המיטען. הייתי במקום. ראיתי את החומר — — — הבנתי את דעתי שפירוק המיטען הוא מסוכן — — — שרונני ענה לי, כי הוא ינסה לפרק עד אשר המצב יסתבר. ענית לי, כי אינו יכול לדעת מתי המצב הוא מסוכן — — —

ואכן, שרונני ואלדאג עשו את מה שלא נקבע — הם החלו לפרק את המיטען. באותו זמן היתה החטיבה הירושלמית בשלבי אירגון. הקו העירוני והקו הפתוח מלטרון ועד בית לחם היו בשליטתה. מפקד החטיבה היה

מי אתה מיכאל קרטן?

ע ל אנדרטת הצנחנים בואכה תל עוף חקוק שמו של מיכאל קרטן. הוא היה קצין מצ"ח בתנועה, שער בחיל ההנדסה לחיות סגני"ח בחטיבת הצנחנים של יהודה הריי — עוד בטום מוזהר עם יהודה 101 של אריק שרון.

לחל אלדאג פגש אותו במלחמת העולם השנייה. קרטן ידע הנדסה צבאית עוד מהצבא הפולני, הוא מספר במשרדו בחולון. הם עסקו בחונאה, בתנועה צבאית ובגיוש. "הוא היה קצת אמן בתפישת שלו. אתה לעשות דברים יפים".

כשמונה אלדאג למפקד ההנדסה של "גבעתי", קרא לקרטן. גם יוסף אני היה בחבורה שלמדה את התורה בחיל ההנדסה הבריטי במלחמת העולם. כך עשה בליון בחטיבת הח"ן הבריטי את מסלול הקרבות הנורא של "גבעתי". עד שחלל אלדאג קודם למפקד ההנדסה של פיקוד המרכז, וקרטן החליף אותו כמפקד ההנדסה בחטיבה. 9 בספטמבר 1949 הוציאה לשכת הרמטכ"ל מכתב שסימוכו בו חס 189/0/1:

"מ, שדה 1
המפקד חיל ההנדסה
ההתאחדות הצבאית שקיבלת על מיוצע, "מיטען", הנני לדווח ליועץ מיוחד את התפקיד שמילאת במיוצע זה.

"המיוצע שהוכתר בהצלחה ומנע מאיתנו סיכור כיס לא רצויים נבע מהכשר המקצועי של מתכנניו ומבצעיו וכן ההוצאה לפועל מתוך סמירות ואחריות.

"על חלקך בזה נתן ציון מיוחד".
המכתב חתם (וגם תיקן גניאות הדפסה) הרמטכ"ל יעקב דורי.

"אותו מכתב קיבל גם קרטן באותו יום" — אומר יוסף אני. מאמצניו לאחר את שאירוי — אלמנות, שנישאה בתנאים, בתו ובנו — עלו בתוהו, למרות העזרה הרבה שקיבלו מהרשויות. כשנמל"ח הצנחנים, נשלח מיכאל קרטן לחיות מש"ק בפעולת המולד עזה. בדרך חזרה אל קווינו, לאחר השלמת הפעולה, נורה ונהרג באש חמובר.

ענן העשן היה, לדבריו, בגובה 1,500 רגל. אבנים הוטחו למרחק 600 מטר. שתי יוניות נהרגו בכ" נסיוות הקבר. בית קרס בשטח ההפקר. מסגד עומר, כנסיית הקבר, שטח ההפקר ושכונת מוסררה לא נפגעו. רק בור, שעומקו ארבעה מטרים וקוטרו שלושים מטרים, נותר בשטח. היום לא נותר ממנו דבר. העוברים משער שכם אל סככות האבנים, אינם יכולים לדעת על הדרמה שהתרחשה אישם כשני מטר מתחת לרגליהם, ליד צומת רחוב סולימן (הצנחנים) ורחוב הנביאים.

היו שקראו למיטען הזה, "פצצת האטום של ירושלים". הדיוטות, שאינם מורגלים בחומרי-

משה טרונטו (שני מימין) בשער מנדלבאום עם קצינים מצה"ל מהלגיון הירדני

מה היה גודל המיטען?

ר"ן (מיל) יוסף אני, או מ"מ שח 1 ב' חטיבת, נבעתי, שפירק את המיטען בחדר עם רס"ן מיכאל קרסן וז"ל, שהיה מפקד התנדושת של החטיבה. הווצאנו כל יום 6 — 7 ארגונים. בכל ארגון היו 35 — 40 ק"ג ג'יט. היו שם 3.5 — 4 טון ונשארו לפוצץ משט ארגונים. חשופים רס"ן (מיל) משה טרונטו: "קיבלנו פקודת להכניס למינהרה עשרה טון ג'יט, לא בדקנו את מספר הארגונים ולא הייתי כל הזמן". תא"ל דב שאו: "דיברו על שבעה טון ג'יט, ששוכנים אישם בגוב של העיר העתיקה". בתעודת עיטור המופת, שניתנה לסא"ל (מיל) מרדכי טרונטו ז"ל, כתומשה טון חומרנפץ. סא"ל (מיל) לוי דבור, קצין החבלה של פיקוד המרכז: "היו שם 2.5 טון לכל היותר". לט"ל צוללני ניקסון מהמארנס, שבדק את ה"מינהרה מטעם האויב": "יותר משלושה טון". דריו רדון (12.6.49): "חושב הסכם בנוגע לפוצץ המוקש, שמסקלו 3 טונות בקירוב שער שכם".

נפץ, יכלו להתרשם מהכמות ולפעול על נוקים. החבלנים אפרים לוז — חטיבת, יוסף אני מסתייג היום מדיווחיו של שרונג ל"דעת, הבור, שנוצר היה קטן בהרבה — רק שני מטרים ורצף עומקו וכשעה מטרים קטרו. נותרה לו רק תחושת הפחד, שמלווה כל חבלן לפני עבודתו. הדבר הזה לא היה כל כך גורא, כמו איתור מוקשי"נעל בשדה קרבים". הוא מעיר בשיחתו בבית קפה תל-אביב.

בעוד קרסן ואולדא מארגנים את אנשיהם לשוב לסריס, כינס משה דרין את העיתונאים והתפרסם בספיר המעשה — המיטען הונח מול שער שכם, על מנת לשמש את כוחותינו לפירוק אל העיר העתיקה, כאשר יתחדשו הקרבות. אולם, כיוון שהתקפת הלוחמה בירושלים נמשכה למעשה כמעט מסוף 1948, לא היה צורך במיטען ובבוא העת נמסר עליו לירדנים כדי שיוכלו לפרקו.

"בום אדיר עלה וענן עשן היתמר. אבנים הוטחו למרחק 600 מטר. שתי יוניות נהרגו בכנסיית הקבר. בית קרס בשטח ההפקר"

אנשי החבלה מפקקים ביעילות התוכנית. ל"דעת, קשה להניח — גם אם הונח שם מיטען עצום — שהדף היה פורץ את שער שכם או את החומה. לכל היותר, הוא היה מעיף את עצמות הליגיונים, שהיו על החומה עצמה. דב שאו, סבור, שהמיטען הונח כדי להסום את דרכו של הליגיון — אם ינסה לפרוץ מהעיר העתיקה למסררה. מאז הגיעו שרייטיוני הליגיון למאה שערים ולבניין גוטסדס, חששו מפקדי השטח מניסיון מחדש של הליגיון לפצץ את יתורו בתחום הזה.

משה דרין מסר — 30 בנובמבר 1948. ביומן המיבצע של החטיבה, שנוהל בכתב מסודר על-ידי דב שאו, אין לכך כל זכר. באותו יום היה בלחה מינהרה, שהמר הליגיון מערבה. ב' ליד היתור הזה חתם שאו באותיות מעוגלות את ראשי-תיבות שמו, ד. ש.

כדי לברר את הדבר, פניתי לקצין המודיעין (חמש עמוד 50)

מייד לאחר שפגשו שפי החול, הגיעו אנשי האו"ם, בראשות קולונל דורה, לבדוק שאין מטרה נסתרת מאחורי העבודות מתחת לשער שכם. הם ברחו משם בהרגשה בלתי-נעימה, בגלל הריחות. זה היה ב-20 באוגוסט 1949. שש, המטרים עד המיטען היו מתנשמים לחלוטין. לא יכלו לשחרר את המלכודת הפתחים, והי מינהרה היתה מלאה בסירחון של ביוב, טחב וריחות של חומר-נפץ. בשלב הראשון של העבודה עשו את הפירוק יוסף אני וסמל המחלקה שלו. הם נטרו את המלכודת והוציאו מכל ארגון את הנפץ. הנפצים היו אכולים בגלל הרטיבות, ולכן כנראה היו יותר אידישים מאשר חשבו. השלב הבא החל לאחר שפגשו כשלושה טון וחצי. היו שם מלכודות מסוג שלא רצינו להתעסק איתן. היה ברור שמדובר בכמות קטנה של חומר-נפץ והוחלט לפוצצה, מספר יוסף אני, "חיברתי מאיצים חדשים למיטען ומתחם חוטים לפיצוץ חשמלי עד בית-החולים האיטלקי".

כדי לפוצץ את המיטען נעשה תיאום נוסף עם הלגיון — דרך האו"ם. דרך הטלפון הישיר ממשרדו של משה דרין, בוש"ן הורחב לפנות את כל התושבים בדרום של חצי ק"מ. צה"ל הודיע על עוצר בכל מוסררה וסביבתה, ופינה בבוקר את האזרחים. כוחות של, "בבעת" — כנראה, מ"ג הגדוד של יוש הרפ — נשלחו לשמור על בתי האזרחים, אשר הוסעו למערב העיר, אחרי שפתחו את כל החלונות והדלתות בבתיהם. המחת"ש שהם הוציא פקודת מיבצע מפורטת לצבא ולמשטרה. "כוחות, נבעתי", עם כניסתם לקו העמדות, ימנעו מאו"ם מלגשת למקום הפיצוץ", נאמר בה. ועוד מוסף המחת"ש: "מפקדי הכוחות, שיחשמו את האזור המפגש, ידריעו לפקודיהם, שיחפשו ייעשו בכליהם לאחר הפעולה".

לקחי תש"ח בירושלים היו מרים בתחום ה"שלל... אנשי האו"ם ביקשו התרעה של 48 שעות, וזו ניתנה להם ב-21 באוגוסט. על פי העיתונות, הוקם גם בצד הירדני משט מיוחד והוכרז: "עוצר לקראת הפיצוץ". בכנסיית הקבר הוסרו ה"גוגיות, כדי למנוע נזק. ראג'י פחה נשיבי, המושל הירדני, פיקח על כל ההכנות. ואז — למרות שטרם הוסדרה תביעת ירדן לפי צוים בגין הנזקים, שיגרם הפיצוץ — בשעה 15.40 הודיע שרונג על אות-אופעה. הירושלמים שהיו מורגלים בכגון אלה, התפתחו. "בום" אדיר עלה וענן עשן היתמר. מושקה שרונג הביט בה עונג. השעה היתה 16.00, והוא ציין זאת בדיווחו:

אל"מ (מיל) מיסאל שחם. לרשותו היו גדוד מ, "בבעתי" בפיקודו של יוש הרפ, ושלוש פלוגות. בחודש אוגוסט 1949 היתה לחטיבה משימה מיב צעית חשובה — להתארגן בקו. האווירה היתה שלמרות שביית-הנשק יכול לקרות משנה, דב שאו קרא לכך, הפטאליון הירושלמי. לחטיבה היתה גם משימה לאומית — לארגן ולאבטח את קברות ארונן של חוזה המדינה, ד"ר הרצל, בבירה. המיבצע הזה נדחה, עקב מזג אוויר קשה באירופה, ומיד עם סיומו הורתה מחלקת המיבצעים במסב"ל (שמפקדה היה רס"ן משה קלמן) לבצע מייד את מיבצע, "מיטען" ולסיימו תוך חמישה ימים. במכתבו מיום 18 באוגוסט

"ראיתי הרבה חוטים מחוברים אל הפתח העליון. הכנסתי יד לתוך חומר הנפץ. הג'לינט היה במצב פלסטי, כמו פודינג"

מציון קלמן, כי יש להוציא את חומר הנפץ מהמינהרה ולהכניס אליה מיטען לפיצוץ. קרסן וחבלניו החלו בעבודה. בלשון הצבאית של ימינו יאמר, שהמקום היה מוצף ב, "ברזלונים" — מן החטיבה, מהפיקוד, מהמסב"ל, מ, "בבעתי" ו- "מאו"ם" — ומגדד היו אנשי הליגיון.

יוסף אני היה מפקד המחלקה. "קיבלנו הוראה לסלק מיטען, שהניחו אצ"ל אל לח"י. הבנתי שאיתרו את אלה שהגונו את המיטען. היה שם בחור — יעקב — שהיה נציג היחידה שהניחה את החומר". הוא טעה בגדול — צה"ל מילכד את המינהרה וספק אם היה שם מיטען מהחבלנים הירושלמים שהניחו את המיטען.

היה, מלכודת, ריחות עזים. לא ציידו אותנו במסיכות חמצן. היינו צריכים להתחלף כל רבע שעה. עקב מילכוד הפתחים יכלו החבלנים להי-כנס למינהרה מפתח שהיה כששים מטר מן המיטען. לדבריו יוסף אני, הם נכנסו אחריי וסייעו לו בהעברת שפי החול והחומר-הנפץ. אחורה. כל פעם העמיסו את חומר-הנפץ על קומנדקו והסיעוהו למחצבות גוה משאן (באזור הכנסת של היום), שם פוצצו כל מילחול.

אדם אחד נכנס לטפל במיטען, והשני החזיק תאורה, שנינוהו ממזכרי רכב. לדבריו יוסף אני הוא עשה את מרבית העבודה. "התעלה היתה צרה מאוד ורק אדם אחד יכול היה להיות בה".

היו שם הרבה נפצים, ולכן החשמלאי שלנו (מלצר) או משהו דומה היה שמו, חיבר את ההפעלה לרשת-החשמל של בית-החולים האטל-קי. בלוח הפיקוד של מערכת-החשמל היה המתג, שהפעיל את המיטען.

טרנטו כבר לא חיכה להפעלה. מצבו החמיר, והוא אושפז שוב. במהלך אישפוזו הוא קיבל אפילו עירוי דם. "יצאתי משם שבר-כלי", הוא אומר. בכל אופן, הוא התעניין ואמר לו, שאם הירדנים יצטרפו למצרים בלחימה (בקרבות עשר המכות, אוקטובר 1948 — אב"צ), תופעל התוכנית. אך הירדנים לא פעלו.

בינתיים, עבר סגן ראשון טרנטו למודיעין גיחון, שהכירו עוד מפיגועי שדה המוקשים בהר הרצל, הביאו לעבוד אצלו. בריאותו הרופפת לא איפשרה את חזרתו למערך הלוחם.

באחד הימים פגש אותי אברהמיק הלום, ש"היה גם כן חבלן, ואמר שרוצים לפרק את ה"מיטען. הוא שאל אם אני רוצה להיות בצוות הפירוק. אמרתי לו, שהבריאות שלי הלכה בהנחת המיטען. אני מוכן לפוצץ את זה, אך להיכנס שוב ולפרק, זה לא. מאז לא נגישו אלי בנושא הזה".

בביתו בתל-אביב שמע השופט טרנטו, שלא היה מ שינחה את המפקדים, הוא נדהם. "היו שם הרבה אנשים — גם חבלנים — שהיו מעריבים בנושא. אף אחד לא אמר לי, שלא יודעים איפה המיטען! יצאתי מבית-החולים בשן ועין. מצבי היה קשה מאוד, ולא רציתי לסכן את עצמי. אף אחד לא אמר שלא יודעים איפה המיטען". בשיחת טלפון להנהלת רשות השידור בירושלם לשם השגת את נקדימון רוגל — אז איש מודיעין בירושלים. הוא ידע לצייץ שם של אחד מהחבלנים שעשו את המלאכה — שמעון נחמקין. לדבריו, הדבר נשמר בלוח במסגרת הלוקאל-פס-ריוטום של הגדודים השונים.

מספר ימים אחרי פיצוץ שאריות המיטען חתם הרמטכ"ל יעקב דורי על שלושה מכתבים — למדריכי שינוי, למיכאל קרטר וליוסף אני — המציינים לשבת את העבודה.

מיכאל קרטר נפל בפעולת עזה, ב-1955. שרונה היה מבקשי רפא"ל וניהל את יחידת הנתיבים שלה. בשנת 1973 המיר הרמטכ"ל דוד אלעזר את המכתב לשרוני בעיטור המופת. יוסף אני — אז כשנתיים אחרי תום שירות הקבע שלו — היה רס"ן (מיל') ונמצא בטורקיה. הוא לא מבין עד היום מדוע לא הומרו גם המכתבים שקיבלו הוא וקרטר בעיטורים. בצה"ל אין כל רישום של מכתבים הללו, פרט לפקודתיו של חטיבת "גבעתי" (שתחתם עליה רס"ן יובל נאמן, אז קצין המבצעים של החטיבה). הומרו הוא, המצוי בארכיון צה"ל או בכתים פרטיים, לא הגיע, כ"נראה, לדיון בוועדת העיטורים.

סון מיכאל קרטר מוביל את חבלני גבעתי במצעד. מאחוריו סון יוסף אני

השופט טרנטו, מתאים לאווירה שהשתררה בירושלם עם כישלון תוכנית "קדם". במסגרת הגישה הבלתי ישרה חשבו אז גם על תקיפה דרך מנהרות הביוב לנוכח הקשיים לפרוץ את החומה.

ממשיך השופט טרנטו: "כמה שבועות אחרי הסיום, הודיע משה הוכמן, שהיה קמ"ץ הגדוד, שיש לבצע את המיקוש. ביום מסוים הגענו לפתח. היו שם כששים אנשים. נאמר לנו להניח עשרה טון טנ"ט — 400 ארגים של חומר-נפץ. כמעט בכל ארגו שמנו מאיץ נפץ.

הם התחילו להיכנס פנימה, כשהסבילים גוררים אחריהם במריצות את ארגוי חומר-הנפץ. כל אחד נכנס ומשך אחריו ארגו של 25 ק"ג. העיבוד נמשך כשמונה ימים, והיו נפסקה מדי פעם, כדי לברר האם אין מישהו מעליהם, שיכול לשמוע את התכונה.

"היו שם שני תאי בקרה שמילכדנו, וביניהם היה צינור צר מאוד. התחלנו מהתא הקיצוני. אחרי כיומים התעלפתי בצנור. אליהו מורחי, חבלן שעבד יחד אתי, משך אותי החוצה. יצאתי החוצה ושלחו אותי לנוח בבית של משפחה בבית-הכרם, שאירחה חיילים לנופש. אמרו לי: כשנגיע לסוף, ניתן לך את הכבוד להכניס את הנפצים. הייתי מאוד מוויניץ לעשות את זה — לא כל יום אתה מעיף עשרה טון טנ"ט."

בבית בבית-הכרם התחיל טרנטו להשתעל שיעול יבש. ובעברו אותו לבית-החולים, שם כבר שכבו כארבעים איש נפגעי הביוב הזה. "לכולם היה משהו בריאות".

הוא לא היה שטק והמתין כל רגע לפיצוץ. אחרי-כך שב למנהרה והשלים את עבודת החיוט.

עשרה טון טנ"ט. אן. טי.

(המשך מעמוד 21)

של ירושלים — כיום סא"ל (מיל') פרופ' מרדכי גיחון. גם אצלו השיחה העלתה נשכחות, אך יותר שמחפשים את החבלן שעשה זאת.

במחירי הוא עשה את מה שחטיבת ירושלים לא הצליחה לברר ולמעשה, הדבר נותר כאילו כתעלומה עד הפירסום הזה — האיש הוא משה טרנטו, קצין חבלה בחטיבת המחוז, שישד עם עוד מספר חבלנים וסבלים מילכד את הביוב.

טרנטו, כיום שופט שלום, היה מופתע. הוא לא שוחח על כך במשך 37 השנים האחרונות. טרנטו היה בירושלים בשירות קבע עד תחילת שנות החמישים, ופרט לאיזה גידוד בקשר לנושא בשנת 1949, נזכרו בו פעם נוספת כשרצו לדעת את חלקו של משה דין בפרשה (ראה מיסגרת).

את חילוד המילכד מתפרסם כאן, איפוא, לראשונה: "באוגוסט-ספטמבר 1948 סיפר לי מספק פלוגה בגדוד של החטיבה, שיש למקש צינורה, שמגיעה אל מעבר לקווי האויב. הוא לקח אותי לאחד הרחובות של מוסררה (רחוב הע"ה, הוא רחוב דודפריד דה ברוין — אב"צ), והראה לי פתח — כמו חצי חלון של מרתף. הסינורין את הסורגים ונכנסנו פנימה. ליד הפתח היה מעיל מגיני שעות, הממש להגנה נגד גזים. לבשתי אותו וירדנו לתוך המנהרה".

נראה, שכמה וסמה גורמים סירונו כבר במקום. הקמ"ץ גיחון הצליח לקבל מהאוגיביטיסטה מעבירת את מפות הביוב של ירושלים. התאריך, שמוכר

ארכיון ישראל
לטרטים /
סינמטק י"ם

בית צבי
בית הספר
לאמנות הבמה והקולנוע

קולנוע קין - קולנוע

משחק // תסריטאות // כיצד לקרוא סרט!

החל מה-20 ביולי '86

ברמת-גן, ב"בית צבי", טל' 03-796021, 03-702615

כיצד לקרוא סרט!

ירושלים, החל מה-10 באוגוסט '86

פרטים והרשמה: סינמטק ירושלים,

טל' 02-715398, 02-712192

כיצד לקרוא סרט!

בבאר-שבע, החל מה-5 באוגוסט '86

פרטים והרשמה: תיאטרון באר-שבע,

טל' 057-79111, 057-73478

מרוצים: נחמן אינגבר, איתן גרין, ניסים דין, קובי ניב, דורון נשר, מאיר שינאי, ועוד.

10 ארוז הנחה לחיילים ומשרתי בטי.

קורסים להכשרה מקצועית לחיילים על סף שיחרור

כמסגרת יחידת הכשרות אורחיות, מתקיימים קורסים להכשרה מקצועית בבתי ספר אורחיים, המקנים תעודת הסמכה משעם משרד העבודה והרווחה.

הקורסים מיועדים לחיילים בסוף שרותם, בתפקידי מנהל, חסרי מקצוע ובעלי יתרת שירות של עד 6 חודשים.

חיילים מתאימים יתקבלו לאחר ראיון וועדת קבלה.

פרטים נוספים ניתן לקבל באמצעות קצין המק"מ הפקודיים / חזילים ובמק"מ / צנן משו"ש — קצינת קורסים אורחיים.

להלן הקורסים המוכתרים בתקופה הקרובה — מועדי פתיחה:

א. מכונאות רכב ב, נחלים — ספט '86.

ב. מלצרות — מלון, ד"ר ת"א אוג' '86.

ג. חשמל תעשייה — אוניס' — כפר סבא ספט '86.

ד. ספרות — אוניס' — כפר סבא ספט '86.

ה. מלצרות — מלון, דביאל' הרצליה ספט '86.

ו. חשמל רכב — גמיר' חולון ספט '86.

ז. מכונאות רכב — גמיר' חולון ספט '86.

ח. מכינה טכנולוגית לקראת קורסים — בית ברל ספט '86.